

Історія формування та особливості родової бібліотеки Урбановських та Стажинських (із фондів НБУВ)

Пропонується історія створення, побутування та особливості родового книжкового зібрання Урбановських та Стажинських, що зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: книгозбірня, Бібліотека Загінецька, Стажинські, Урбановські.

Вивчення історії бібліотечних колекцій та зібрань через розробку проблем походження, шляхів комплектування, культурологічного аналізу складу є відносно новим напрямом книгознавства в Україні. Але варто відмітити, що за останнє десятиліття цей напрям набув досить широкого розповсюдження. З середини 90-х рр. минулого століття родовими, родинними та особовими книжковими зібраннями зацікавилась значна частина науковців. Так, наприклад, досліджувалися книгозбірні Станіслава Понятовського, Яблоновських, Мошинських, Мікошевського, Мнішків, Шодуарів, Хрептовичів. Дослідження історичних книжкових колекцій – важливий напрямок у книгознавчих і бібліотекознавчих студіях, у рамках яких реконструкція історії та фондів бібліотек ХІХ ст. займає чільне місце. Історична доля і діяльність людей розпорошили фонди багатьох книгозбірень, і їхні книжки опинилися сьогодні в різних підрозділах великих бібліотек, у різних бібліотеках, а то й у бібліотеках різних держав. Реконструкція історії та реконструкція фондів історичних бібліотек неможливі одна без одної. Вони складають дві частини єдиної мети, від повноти розкриття якої залежить повнота і доступність висвітлення нашої історії [11, с. 165].

Спочатку книжкові зібрання з'являлися в королівських родин, а з часом – в аристократів та заможних міщан. Доля таких бібліотек була різноманітна. Одні бібліотеки розпорошувалися, інші передавалися в спадок чи дарувалися, змінюючи власників. [17, с. 5.]

У Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського зберігається книжкова колекція, відома як “BIBLIOTEKA ZAHNIECKA”. Назва її походить від с. Загінці (тепер Деражнянського району Хмельницької області) [7, с. 233]. До наукового обігу

книгозбірня вводиться також і як “родова книгозбірня Урбановських та Стажинських” – назва подається за прізвищами власників книжкового зібрання.

Магнати часто були власниками архівів, бібліотек, музеїв [6, с. 1239]. Книгозбірню, власником якої був Антоній Урбановський, можемо назвати типовою для приватних бібліотек початку ХІХ ст. У бібліотеці власник зібрав чималу кількість рукописних матеріалів, стародруків, книг з історії Польщі (переважно) та світу, художньої польської та світової літератури. Антоній Урбановський був закоханий у книгу, особливо стару [14, с. 123].

Дослідження таких книжкових зібрань як родова книгозбірня Урбановських та Стажинських дозволить книгознавцям та бібліотеказнавцям зменшити перелік нез’ясованих питань щодо історії регіональної бібліотечної справи, зокрема Волині та Поділля у ХІХ – на початку ХХ ст., а також допоможе введенню до наукового обігу старої книжкової культури: колекцій, котрі належали польським поміщикам і магнатам.

У реконструкції родових бібліотек дослідники виокремлюють три складові, які органічно пов’язані між собою. Їх паралельне опрацювання дає максимально повне розкриття книгозбірні. Це – біографічний, історичний та книгознавчий аспекти [11, с. 168].

У першу чергу при вивченні родової книгозбірні варто зайнятися дослідженням матеріалів та відомостей про представників роду. Найчастіше такі відомості можна відшукати в архівах, але трапляється, що інформацію вдається зібрати під час опрацювання інших джерел.

Відомостей про представників родів Урбановських та Стажинських в архівних документах збереглося надзвичайно мало. Пояснити це можна тим, що роди були не надто відомими і не багатими.

Окремі відомості знаходимо в рукописно-геральдичних матеріалах, що збереглися в НБУВ. Одна з книг – “URBANOWSCY” [3] – книга формату “С”. Оправа червоно-біла, виготовлена з тканини та білої шкіри, назва книги тиснена золотом. На корінці – наліпка червоного кольору також із тисненням золотом назви книги. Внизу на корінці приклеєно шифр книги “213”, що відповідає назві книги за цим же шифром у рукописному каталозі “BIBLIOTEKI ZAHINIECKIEJ”. На форзаці – екслібрис. Рід Стажинських належав до герба “Doliwa” [12, 9], який і був покладений в основу екслібриса книгозбірні [20]. Сам форзац виготовлений з паперу “павичеве перо”.

У книзі зображено малюнки гербів роду Урбановських – герб Прус, до якого, власне, належав рід, а також герби Корчак,

* Каталог зберігається у Інституті рукопису НБУВ.

Бруштенталь та Гадбанк, з яких походили майбутні дружини Валентія, Юзефа та Антонія Урбановських відповідно.

У рукописі міститься й генеалогічна таблиця, яка дає відомості про сім поколінь Урбановських. Розпочинається вона з Валентія Урбановського та Терези Подгороденської, а завершується дітьми Болеслава Стажинського – Вітольдом та Станіславом. Жіноча лінія роду не розкрита, за винятком сестер Антонія Урбановського. Справа в тому, що лише двоє з шести дітей Юзефа Урбановського мали власних дітей. Міхал Урбановський мав сина Теодора, котрий став ченцем, Моніка Урбановська (у шлюбі – Потоцька) мала доньку Соломію, котра вийшла заміж за Людвіка Стажинського – дідуся Болеслава Стажинського.

Далі містяться рукописні документи – родовід роду та метрика про хрещення Кшиштофа Урбановського**. Автор невідомий. Але з впевненістю можна сказати, що рукопис не належить перу Антонія Урбановського. Можливо, співавтором рукопису, що коротко розкриває історію роду був Болеслав Стажинський. Зображення гербів роду Урбановських дуже схоже до техніки зображення гербів у родоводі Стажинських. У рукописі мова йде і про бібліотеку, яку на Поділля перевіз Болеслав Стажинський. Отже, написаний він уже після 1863 року, коли бібліотека із Городця була перевезена до Загінців. Закінчується життєпис родини смертю пані Софії Урбановської, дружини Антонія Урбановського, у Житомирі в родині Крашевських. Ельжбета Урбановська була рідною тіткою дружини відомого польського письменника та громадського діяча Юзефа Ігнаці Крашевського.

Наступне джерело – рукопис “STARZYNSCY” [2]. Книга формату “С”. Оправа синьо-червона, виготовлена з синьої тканини та червоної шкіри. Назва книги тиснена золотом, крім того є і тиснення суперекслібриса, але на ньому навколо герба напис не “BIBLIOTEKA ZAHINIECKA”, як на екслібрисі, а “AUTORUM VIRTUTIS PREMIUM”. Книга має шифр “210”. На корінці також тиснення назви книги золотом. Форзац – “мраморка”, на форзаці екслібрис. Книга має будову іншу, ніж попередня. Спочатку і в кінці рукопис, а посередині – зображення гербів роду Стажинських.

Родовід розпочато від 1413 р. На окремих сторінках малюнки гербів роду Стажинських (“Doliwa”) – чоловіча лінія та герби родин, з дочками яких брали шлюб Стажинські. Текст рукопису належить перу Болеслава Стажинського. Можемо стверджувати це, оскільки характер почерку ідентичний із записами на інших книгах з

** Кшиштофа Урбановського, старшого брата Антонія Урбановського, вважаємо засновником і першим власником родової книгозбірні.

“BIBLIOTEKI ZAHINIECKIEJ”. А ті записи, у переважній більшості, мають автора.

Біографічний аспект дає змогу прослідкувати взаємозв'язки та вплив особистості на формування бібліотеки та склад фонду. Історичний аспект висвітлює власне історію книгозбірні: умови функціонування, зміну власників, долю книжок, сучасне їх місцезнаходження та ступінь опрацювання. Книгознавчий аспект на основі книгознавчого та джерелознавчого аналізу книг висвітлює зміст бібліотечного фонду, подає його хронологічну, географічну, мовну характеристику, тематичний та видовий склад, фіксує раритетність видань.

Не можна не погодитися з Голобуцьким В. П. [4, с. 59] у тому, що книжкова колекція сприймається як єдиний організм, неподільна сукупність, де кожна окрема книга є невід'ємною частиною того, що має назву приватна бібліотека. І будь-яке розділення, ви členення окремих частин схоже на відрубання від організму його життєвих органів. А Ковальчук Г. І. наголошує на бібліопсихологічному моменті книжкових зібрань, кожне з яких має своєрідну ауру, котру не можна не враховувати [8, с. 220]. Таку неповторність допомагають створити самі книги з їх змістом, оправами, порядком розташування, навіть запахом.

Можемо виділити кілька періодів існування книгозбірні :

- час заснування;
- городоцький період;
- загінецький період;
- перебування у власності Браницьких;
- початок розпорощення;
- розпорощення книгозбірні;
- період реконструкції книгозбірні.

Перший період існування книгозбірні характеризується перебуванням її в Рахнах Лісових у володінні Кшиштофа Урбановського. Як відомо, книжкове зібрання К. Урбановського було поповнене купленими книгами Вінсента Потоцького на початку ХІХ ст. (?–бл. 1830).

Після смерті К. Урбановського книжкове зібрання перейшло до його молодшого брата Антонія Урбановського. З перевезенням до маєтку в Городець починається наступний період існування книгозбірні. У городоцькому маєтку А. Урбановського книжкове зібрання мало окреме приміщення, де бібліотека була розташована за тематичним критерієм [16]. У книзі *Kraszewski J.I. Wkdrywki literaturne, fantastyczne i historyczne* [15, с. 48–96] знаходимо інформацію про те, що А. Урбановський вже досить похилого віку (на той час йому було близько 70 років) весь свій вільний час проводив

у бібліотеці за улюбленим заняттям – читанням старих книг. Як відмічали дослідники, бібліотека А. Урбановського [13, с. 134–135] була однією з найбільших і найкращих на Волині в першій половині XIX ст. Станом на 1835 р. вона налічувала близько 13 000 томів.

У цей період бібліотека поповнювалася досить інтенсивно і систематично. Одним із основних джерел поповнення бібліотеки була друкарня Завадського у Вільно [19].

Варто зазначити, що разом з бібліотекою К. Урбановського до власності його молодшого брата перейшли і книжкові шафи польського короля Станіслава Ліщинського (1677–1766; у 1704–1711 та 1733–1734 рр. – король Польщі), придбані в нащадків.

Після смерті А. Урбановського (1842) бібліотека за заповітом переходить до внучатого племінника Едварда Стажинського. Е. Стажинський не надто опікувався бібліотекою. Його більше цікавили картини та колекція нумізматики, що збиралися його двоюрідним дідом. Їх він вивіз до свого маєтку в Дрездені. Книжкове зібрання залишалося в Городці аж до 1863 р.

Новий етап розвитку книгозбірні починається після смерті Едварда Стажинського, коли вона переходить у власність його сина Болеслава. Книги переїздять до маєтку нового власника в Загінці на Поділлі. У маєтку молодого панича побудовано окреме двоповерхове приміщення для бібліотеки. Книги з городецької бібліотеки приєдналися до власної бібліотеки Б. Стажинського. І хоча, за твердженнями документів, власник лише влітку бував у Загінцях, бібліотека підтримувалася в хорошому стані, досить інтенсивно поповнювалася. Станом на 1882 р., за одними джерелами, вона налічувала близько 16 000 томів [23, с. 851], а за іншими – 20 000 томів [21, с. 453–455].

1912 року Б. Стажинський складає заповіт, відписуючи Загінці своїй єдиній дочці Розі Марії. Молода господиня проживала на той час у маєтку поблизу Парижа. 1913 року вона продає загінецький маєток разом з бібліотекою своїй тітці Марії Браницькій, котра купує його для свого онука Кароля Радзівіла [21, с. 453–455].

Про історію бібліотеки в період 1913-1921 рр. відомостей не маємо. Лише можемо припустити, що книги могли бути перевезені до родинного маєтку Браницьких у Білу Церкву. Це припущення робимо з того, що на окремих книгах, крім ознак “ВІБЛІОТЕКІ ЗАНІНІЕСКІЕЈ”, зустрічаються штампи з написом: “ВІБЛІОТЕКА МІЖРАЙОННОГО МУЗЕЮ м. БІЛА ЦЕРКВА”. 1921 року співробітники нещодавно створеної Всенародної бібліотеки України перевезли книги з Білої Церкви до Києва [1; 5, с. 75]. Можливо, бібліотека не поповнювалася (про це свідчать “наймолодші” книги

початку XX ст.). Невідомо, чи злилася книгозбірня, придбана М. Браницькою для онука, з родинною книгозбіркою Браницьких, чи вона знаходилася окремо. Можемо лише припустити, що книги “мігрували” з бібліотеки в бібліотеку, оскільки належність деяких книг до книгозбірні Урбановських та Стажинських ще треба доводити або спростовувати. Не всі вони вміщені в рукописні каталоги, про які йшлося вище, і, звичайно, у наявності є не всі книги, записані до каталогів.

20–ті рр. XX ст. – 2000 р. колекційний фонд не зберіг своєї цілосності. На жаль, широкий загал читачів НБУВ не має доступу до книгозбірні. Тривалий час вона зберігалася в Подільській філії Центральної наукової бібліотеки УРСР. Саме там і почалося розпорошення зібрання. З нього спочатку були вилучені рукописи та стародруки, серед них окремо виділено інкунабули, палеотипи, альдини а також інші видання.

2006–2010 рр. – період реконструкції родової книгозбірні Урбановських та Стажинських.

Щодо тематичного складу, то переважала історична тематика, зокрема, книги, що стосувалися історії Польщі, богословська література, художня література, а також періодичні видання (“*Dziennik Wilenski*”, “*Tygodnik Warszawski*”, “*Atenjum*” та інші).

У період, коли бібліотекою володів Б. Стажинський, тематичний склад бібліотеки дещо розширюється. Це відбувається через уподобання бібліофіла, злотника, різьбяр та власника однієї з найбільших книгозбірень на Поділлі Б. Стажинського [12, с. 340–342]. У бібліотеці з’являються книги, що допомагають у господарстві, розширюють світогляд та знання про історію не лише Польщі, а й Європи та Азії.

Щодо мов, якими надруковані книги, то можемо відмітити, що на відміну від попереднього власника, де переважали польські, латинські та французькі книги, тепер бібліотека поповнюється книгами, надрукованими англійською, німецькою, російською мовами, хоча, звичайно, польськомовні книги теж продовжують поповнювати книгозбірку.

Варто наголосити на тому, що в цей період до бібліотеки Болеслава Стажинського потрапляють книги, щойно видані в друкарнях Польщі, Росії, Європи. Можемо припустити, що купувалися вони переважно в Німеччині, оскільки Стажинські там мали маєток і власник часто виїздив із Поділля за кордон [22, с. 151].

Якнайповніша реконструкція книжкового зібрання через створення зведеного каталогу всіх книг з “*BIBLIOTEKI ZAHINIECKIEJ*” допоможе відновити цю надзвичайно цікаву

книгозбірню, адже значна частина книг розпорошена між різними підрозділами НБУВ (відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділ стародруків та рідкісних видань, відділ образотворчих мистецтв, сектор картографії, відділ обмінно-резервних фондів, відділ наукової організації основного фонду та Інститутом рукопису), згідно з правилами розподілу фондів у НБУВ [5, с. 168–200].

Це завдання можливо виконати за умови співставлення рукописних каталогів книгозбірні 1870 та 1905 рр., що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ із наявними у фондах книгами. Крім того, така звірка допоможе виявити книги, що були втрачені з якихось причин, а також ті, що поповнили бібліотеку після створення каталогу.

Досить цікавим аспектом дослідження книгозбірні є розгляд власницьких записів, автографів, маргіналій, що зустрічаємо в книгах, а також екслібриса, різних печаток, тиснень та штампів, що збереглися на книгах. Звичайно ж, не можна не приділити увагу оправам книг із книгозбірні.

Серед власницьких записів зустрічаємо записи Б. Стажинського на окремих книгах. Вони носять характер певних поміток. Належність цих записів саме Б. Стажинському доводять його підписи наприкінці помітки. Що стосується мови, якою вони зроблені, то відзначимо, що переважає французька, але зустрічаються записи на книгах і польською мовою.

Серед автографів зустрічаються лише дарчі записи Ю.–І. Крашевського. Свої власні книги він дарував А. Урбановському.

Значна частина записів латиною зустрічається в книгах XVI ст. Це зумовлено, насамперед, віком книг. Вони побували в руках багатьох читачів і змінили багатьох власників. Але поки що нами не було віднайдено серед них записи, зроблені головними власниками книгозбірні.

Крім екслібриса, на окремих книгах зустрічаємо печатки (зменшений варіант екслібриса, також з написом “BIBLIOTEKA ZAHINIECKA”) та аналогічні тиснення на корінцях книг, а іноді й на оправі книг. Крім печатки-екслібриса, на невеликій частині книг містяться інші печатки: у колі дві латинські літери “B. S.” (Bolesław Starzyński – P. O.). Серед поміток, що поставлені на книги у період до 1921 року, є й штамп Библиотеки міжрайонного музею м. Біла Церква, про які мова йшла вище. Наступними помітками на книгах стали печатки та штампи Всенародної Библиотеки України (нині – НБУВ).

З метою забезпечення багатоаспектного розкриття фонду, а також для більш повного та ефективного залучення його до

використання читачами і дослідниками в подальшому необхідно створити електронну версію книг з колекції, для чого необхідно розробити цілий ряд нормативних документів, положень та робочих інструкцій. Наступним етапом стане внесення до електронної картотеки всіх діючих локальних баз даних в єдину комп'ютерну мережу та надання можливості читачам користуватися електронною версією інформаційних ресурсів безпосередньо в читальному залі шляхом переведення традиційної картотеки (каталогу) в електронну форму з наданням статусу складової ресурсів Бібліотеки [10]. Наступними завданнями стане створення електронних версій книг з родової бібліотеки шляхом сканування чи фотокопіювання, що дозволить відмовитися від користування оригіналами рідкісних та цінних видань (серед книг, що зберігаються в бібліотеці є інкунабули, палеотипи, рукописи та інші цінні видання).

Список використаних джерел та літератури

1. Архів НБУВ, оп. І, спр. 33, протоколи №170, 181, 184,185, 187.
2. STARZYNSCY – б.р., б.м. – 26 с.
3. URBANOWSCY – б.р., б.м. – 17 с.
4. Голобуцький В. П. Бібліотека Хрептовичів: люди, події, книги // Рукописна та книжкова спадщина України. – В. 5. – К., 2000. – С. 58–71.
5. Дубровіна Л. А. Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського 1918-1941 / Л. А. Дубровіна, О. С.Онищенко. – К., НБУВ,1998. – 336 с.
6. Иконников В. С. Опыт русской историографии / В. С. Иконников. – К., 1892. – Т. 1. Кн. 2. – С. 1509.
7. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 707 с.
8. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. – К., 2004. – 644 с.
9. Лакиер А. Б. Русская геральдика / А. Б. Лакиер . – М., 1990. – 432 с.
10. Туровська Л. Локальні БД в контексті інноваційної діяльності НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип.12. – С. 209–218.
11. Ціборовська-Римарович І. О. Реконструкція історії та фондів родових бібліотек: теоретичні та практичні аспекти проблеми // Матеріали міжнародної наукової конференції “Історичні колекції у книгозбірнях: проблеми збереження, вивчення, реконструкції”. – Одеса: “Астропринт”, 2004. – С. 165–174.

12. Bolesław Starzyński // Tygodnik ilustrowany. – 1876. – № 22. – Warszawa, 27.05. – T. 1. – S. 340–342.
13. Dudin-Karwiecki J. Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia. – Kraków, 1891. – S. 134–135.
14. Kraszewski J. I. Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności literackiej. – Warszawa, 1880. – 4, 12, CLV, 527, [1], XVIII, [5] s., tabl. 28.
15. 15. Kraszewski J. I. Wędrówki literaturne, fantastyczne i historyczne. T. 1. – Wilno, 1839. – S. 48–96.
16. Kraszewski J. I. Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy. – T. 1. – Wilno, 1840. – 134 s.
17. Małyśiak H. Biblioteka Branickich i Tarnowskich w Suchiej. – Beskidska Oficyna Wydawnicza BTKS: Bielsko-Biała, 1986. – 110 s.
18. Małachowski P. Zbiór nazwisk szlachty. T. 1–2. – Luck, 1790.
19. Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie z lat 1805–1865: W 3 t. / Turkowski T. – T. III. – Wilno, 1937. – VII, 324 s.
20. Mieroszowski S. H. Kilka słów o heraldyce polskiej. – Kraków, 1887. – 124s.
21. Polski słownik biograficzny. Z. 175. – Warszawa–Kraków, 2004. – S. 453–455.
22. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. III. Haag–Kępy. – Warszawa, 1882. – 960 s.
23. Starzyński Bolesław // Słownik pracowników książki polskiej. – Warszawa–Łódź, 1972. – S. 851.

*Do uwagi proponujemy historię powstania i cechy rodowego ksegozbióru Urbanowskich i Starzyńskich, który zachwuje się w Narodowej bibliotece Ukrainy imienia Wiernadskiego.
Słowa kluczowe: ksegozbiór, Biblioteka Zahiniecka, Starzyńscy, Urbanowscy.*